

Раїса Іванівна БУРДА
(до 75-річчя від дня народження)

У 2018 р. виповнюється 75 років Раїсі Іванівні Бурді – доктору біологічних наук, професору, лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки та премії НАН України імені М.Г. Холодного, відомому вченому, талановитому фахівцю в галузі ботаніки та екології, досвідченому організатору наукової роботи.

Раїса Іванівна Бурда народилася 6 лютого 1943 р. на мальовничій Полтавщині в невеликому старовинному селі Драбинівка Новосанжарського району, що розкинулося серед заліснених балок і степових просторів. На офіційному сайті драбинівської громади значиться її прізвище як видатної землячки. З 1950 р. навчалася в Артемівській середній школі Костянтинівського р-ну Донецької області, яку у 1960 р. закінчила зі срібною медаллю. Дитинство майбутньої дослідниці проходило серед квітучого

розмаїття, яке на все життя залишило слід у її душі й надихало у подальшій праці.

У 1965 р. Раїса Іванівна закінчила з відзнакою Кримський державний педагогічний інститут ім. М.В. Фрунзе (від 1999 р. – Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського) за спеціальністю «Географія та біологія». У 1965–1968 рр. працювала у цьому ж вишій асистентом кафедри ботаніки. Згодом вступила до аспірантури при Донецькому державному університеті. Дослідницьку роботу розпочала під керівництвом визначного ботаніка-дендролога, завідувача кафедри ботаніки, заслуженого діяча науки і техніки УРСР, члена-кореспондента АН УРСР, доктора біологічних наук, професора Федора Львовича Щепотьєва. Молода дослідниця вивчала спонтанну та індуковану поліплоїдію дуба звичайного, одного з найбільш цінних видів дендрофлори. Свою кандидатську дисертацію "Полиплоидия дуба обыкновенного (*Quercus robur* L.)" вона успішно захистила у 1972 р.

У 1973 р. Раїса Іванівна Бурда розпочала роботу молодшим науковим співробітником у Донецькому ботанічному саду АН УРСР (нині Донецький ботанічний сад НАН України), згодом – старшим науковим співробітником (1973–1986), завідувала відділом природної флори (1986–1998), працювала заступником директора з наукової роботи (1989–1998). Перебуваючи на цій посаді, Раїса Іванівна на багато років визначила пріоритетні напрями розвитку науки у цій установі, приділяла особливу увагу підготовці молодих кадрів, які поступово знайомились з традиціями Саду і з часом стали його надійною опорою.

У 1998 р. Р.І. Бурда переїхала до Києва, де розпочала роботу в Інституті агроєкології та біотехнології НААН України на посаді провідного наукового співробітника, а від 2000 р. – завідувача лабораторії фітобіотичного моніторингу. Одночасно вона була професором кафедри екології агросфери Національного аграрного університету та працювала провідним науковим співробітником

© В.Г. РАДЧЕНКО, С.Л. МОСЯКІН, В.К. ТОХТАРЬ,
А.П. ІЛЬІНСЬКА, В.В. ПРОТОПОПОВА, М.В. ШЕВЕРА,
Н.А. ПАШКЕВИЧ, Г.В. БОЙКО, 2018

Знані степознавці В.С. Ткаченко, Р.І. Бурда, А.П. Генюв (1993 р.)

у відділі екології фітосистем Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (2000–2002). З 2004 р. Раїса Іванівна – професор кафедри екології агросфери і екологічного контролю, головний науковий співробітник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Від 2010 р. й дотепер Раїса Іванівна є заступником директора з наукової роботи Державної установи "Інститут еволюційної екології НАН України".

Основний напрямок наукових досліджень Раїси Іванівни Бурди визначився саме у Донецькому ботанічному саду НАН України, який був задуманий та створений у промисловому регіоні за участі докторів біологічних наук, професорів Михайла Лукича Реви, члена-кореспондента АН УРСР Євгена Миколайовича Кондратюка та члена-кореспондента АН УРСР Віктора Павловича Тарабріна, які спрямували зусилля колективу вчених на розвиток теорії та практики нового напрямку ботанічної науки – промислової ботаніки. Внесок колективу Ботанічного саду у становлення цього напрямку є визначним. Грунтовна монографія "Промышленная ботаника", серед авторів якої була й Раїса Іванівна, вийшла друком у 1980 р.

Майже чверть віку Раїса Іванівна досліджувала різні аспекти антропогенної трансформації флори Донбасу, брала участь у розробці наукових основ моделювання і створення штучних фітоценозів у регіоні, обґрунтуванні системи створення стійких міських зелених насаджень в індустріальних районах України, розробці методів рекультивації земель, вилучених з сільськогосподарського використання в результаті промислових розробок.

Під час V Міжнародної конференції «Anthropization and environment of rural settlements: Flora and Vegetation» у Карпатському біосферному заповіднику з В.К. Тохтарем та О.О. Кагалом

Згодом вона проводила широкомасштабні наукові дослідження з вивчення флори південного сходу України. У 1985 р. як підсумок багаторічних польових обстежень та критичного опрацювання гербарних колекцій, систематизації всіх даних, що були відомі на той час щодо судинних рослин Донецької та Луганської областей України, було здійснено комплексний таксономічний та типологічний аналізи флори цього регіону. Результати цих досліджень покладені в основу "Конспекта флори юго-востока Украины. Сосудистые растения" (Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985). Одним із напрямів, який багато років є лейтмотивом всіх досліджень ювілярки – проблема збереження фітобіоти. Ще у 1976–1985 рр. Раїса Іванівна була одним з керівників теми з розробки наукових засад охорони флори та фауни Луганського державного заповідника АН УРСР (нині Луганський природний заповідник НАН України). Результатом роботи є опубліковані у співавторстві праці "Луганский государственный заповедник. Растительный мир" (1988), "Атлас охраняемых растений (виды флоры юго-востока Украины, занесенные в Красную книгу)" (1995) та методичні рекомендації "Организация охраны растений Луганской области, занесенных в Красную книгу Украины" (Бурда, 1992).

Р.І. Бурда, В.В. Протопопова, Х. Сукопп (H. Sukopp), М.В. Шевера на "IV International Conference on the Ecology of Invasive Alien Plants" (Німеччина, Берлін, 1997)

Питанням структури, генезису, антропогенної трансформації та розробки заходів по збереженню фітобіоти південного сходу України була присвячена докторська дисертація "Флора південного сходу України, її генезис, антропогенна трансформація та охорона", захищена у 1988 р. Під час її виконання Раїса Іванівна обґрунтувала новий напрям досліджень – аналіз складу і структури флори для спрямованої трансформації рослинного покриву, запровадила новий підхід до вивчення синантропних флор – метод флор-ізолятив (елементарних територіально-структурних одиниць в умовах антропогенної трансформації флори), розробила першу типологію трансформованих флор та типологію макроекотопів парціальних флор за їхньою роллю у флорогенезі, а також уперше обґрунтувала функціональну роль різних типів антропогенних флор у відтворенні та збереженні рослинного покриву. Раїса Іванівна вперше обґрунтувала нові інноваційні підступи до вивчення наслідків антропогенного впливу на фітобіоту, визначивши специфіку і напрями флорогенезу в різних типах антропогенно трансформованих флор. Нині її концепція про їх спільність, ґрунтовану на функціональній схожості, не лише сприймається фахівцями з порівняльної флористики, але і розвивається її учнями та іншими ботаніками у рамках визначених нею напрямів. Ця концепція стала основою її широко відомої праці "Антропогенная трансформация флоры" (Бурда, 1991), яка є одним із базових трудів із цієї тематики, що не втрачає актуальності з роками. Надалі ці основні положення були розвинуті у низці її праць. Дослідження

популяційної мінливості синантропних видів показало, що еволюційні зміни в популяціях видів адвентивних рослин можна вважати антропогенно спричиненими (Бурда, Остапко, Тохтарь, 1997). На основі методу флор-ізолятив виявлені антропогенні зміни флори за широтним градієнтом (Бурда, 2007; 2013). Розроблена концепція сучасної науки про сегетальні бур'яни (Бурда, 2002). Встановлено рівень фонового фітобіотичного забруднення для експертних оцінок масштабів фітоінвазій на рівнинній частині України. Проведено прогнозування змін флори на основі питомого рівня флористичного багатства стандартної території та просторової різноманітності її на певній географічній широті; оцінено ймовірні ризики для аборигенних видів; вивчено чужорідні та інвазійні види в сегетальних екосистемах й у межах особливо охоронюваних природних територій в агроландшафті (Бурда, 2003, 2005, 2017). Результати цих оцінок використані при опрацюванні найважливіших показників кількісно-якісних властивостей мега-агроєкосистеми України (Бурда, Придатко, 2005).

З іменем Раїси Іванівни Бурди пов'язані також урбанофлористичні дослідження в Україні, започатковані наприкінці 1980-х років під впливом ідей німецьких, польських та російських ботаніків та екологів. Їй належить перше визначення поняття "урбанофлора" у вітчизняній флористиці. У її доробку – вивчення урбанофлор промислових міст Донбасу (агломерації Донецьк-Макіївка, Маріуполя, Слов'янська та Луганська) і підготовка "The checklist of Donbass' urban floras" (Burda, 1997); узагальнення "Методика дослідження адаптивної стратегії чужорідних видів рослин в урбанізованому середовищі" (Бурда, Ігнатюк, 2011).

Протягом свого наукового шляху Раїса Іванівна переймається роллю ботанічних садів у збереженні та моніторингу біорізноманіття. За її ініціативи великим колективом авторів вперше в Україні зроблений аналіз підсумків багаторічної інтродукції рослин та виданий "Каталог растений Донецкого ботанического сада" (1988), де описана колекція живих рослин (біля 9 тис. таксонів та сортів). Саме завдяки наполегливості Раїси Іванівни нещодавно підготований рекомендаційний документ – "Кодекс поведінки ботанічних садів та дендропарків України по відношенню до інвазійних чужорідних видів" (Бурда та ін., 2014).

Серед учасників II Всеукраїнської наукової конференції "Синантропізація рослинного покриву України" (Переяслав-Хмельницький, 2012)

На сьогодні ювілярка продовжує працювати у галузі інвазійної ботаніки, завданням якої є вивчення закономірностей природно-антропогенних міграцій рослин, механізмів адаптивної стратегії чужорідних видів, розробка стратегії запобігання, стримування, контролю фітоінвазій та обмеження загроз місцевому біорізноманіттю, визначення резистентності природно-заповідного фонду України до фітоінвазій. У монографії, присвяченій вивченню чужорідних видів флор об'єктів природно-заповідного фонду Лісостепу України, дано комплексний аналіз проблеми, означено риси неспроможності екосистем природного-заповідного фонду протистояти навалом чужинців, а також обґрунтовано потребу нової прикладної галузі науки – інвазійної ботаніки (Бурда та ін., 2015). З метою забезпечення інформаційної підтримки досліджень з фітоінвазій, Раїсою

Іванівною з колегами ініційовано укладання зведення "Чужорідні види флори України: роки і автори. Бібліографічний покажчик", у 2018 році вийшов вже п'ятий його випуск (Бурда та ін., 2018).

Вчена є одним із провідних авторів багатотомного наукового видання "Екофлора України" (2000, 2002, 2004, 2007, 2010).

Велику увагу Р.І. Бурда приділяє вихованню молодих спеціалістів – ботаніків та екологів, передаючи їм великий багаж знань та досвід практичної польової роботи. Працюючи в Донецькому ботанічному саду, вона ініціювала проведення курсів для молодих фахівців щодо їхнього ознайомлення з фундаментальними принципами сучасної ботаніки та порівняльної флористики, які запам'яталися всім, кому пощастило їх відвідати. Під її науковим керівництвом захищено сім кандидатських

дисертацій. Для своїх учнів Раїса Іванівна є взірцем служіння науці, вона задала висоту, на яку вони рівняються навіть через багато років після закінчення навчання.

Раїса Іванівна Бурда – автор та співавтор понад 360 наукових праць з порівняльної флористики, антропогенної трансформації рослинного покриву, урбанofлористики, гербології, збереження фітобіоти, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Серед них – 15 монографій та понад 35 інших книжкових видань (включно з довідниками, підручниками, методичними посібниками), чотири авторських свідоцтва, три Стандарти організації України.

Раїса Іванівна здійснювала та продовжує здійснювати велику та різноманітну організаційну та громадську діяльність. Свого часу вона була членом експертної ради із загальної біології ВАК України (1993–1996), редколегій журналів "Интродукция и акклиматизация растений" (1984–1998, відповідальний редактор з 1994 р.), "Екологія та ноосферологія" (1995–1998), "Агроекологія та біотехнологія" (1999–2000), "Агроекологічний журнал" (2001–2005), "Промышленная ботаника" (2000–2014). Упродовж багатьох років Раїса Іванівна – член Національної комісії з питань Червоної книги України, Наукової ради з проблем ботаніки та мікології, член науково-методичної ради з проблем гербології при Президії НААН України, спеціалізованих вчених рад із захисту докторських дисертацій, редакційної колегії "Українського ботанічного журналу" (з 1993), "Наукового вісника НУБіП України" (з 2006), журналу "Фиторазнообразие Восточной Европы" (з 2006). Вона була й є одним із натхненників

проведення численних вітчизняних та міжнародних конференцій, семінарів, круглих столів, протягом багатьох років бере участь у міжнародних проєктах.

За плідну наукову та організаційну працю Р.І. Бурда відзначена державними нагородами та відзнаками. У 1994 р. разом із членом-кореспондентом НАН України Я.П. Дідухом за цикл робіт "Рослинний покрив і флора півдня України та їх антропогенна трансформація" вона стала лауреатом премії НАН України імені М.Г. Холодного. У 2016 р. у складі творчого колективу за цикл наукових праць "Наукові основи збереження та відновлення біотичного і ландшафтного різноманіття України в умовах змін навколишнього середовища" – лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки за 2015 рік. У 2018 р. вона нагороджена відзнакою НАН України за "За підготовку наукової зміни".

Особистими якостями Раїси Іванівни є вимогливість до себе та інших щодо якості отриманих наукових результатів, принциповість, працездатність, організаторський талант і далекоглядність, які проявляються в її повсякденних справах і в успішній реалізації наукової стратегії. Проте, незважаючи на суворі життєві принципи, вона завжди є чуйною людиною, яка готова підтримати учнів і колег не лише словом, доброю і мудрою порадою, але й справою. Для усіх них вона залишається зразком служіння науці, ставлення вченого та організатора науки до дорученої справи.

Ботанічна спільнота України, учні та колеги, щиро вітають вельмишановну Раїсу Іванівну з ювілеєм і зичать їй міцного здоров'я, творчої наснаги і нових звершень на благо ботанічної науки.

*В.Г. РАДЧЕНКО, С.Л. МОСЯКІН, В.К. ТОХТАРЬ,
А.П. ІЛЬІНСЬКА, В.В. ПРОТОПОПОВА,
М.В. ШЕВЕР, Н.А. ПАШКЕВИЧ, Г.В. БОЙКО*